B R I L L, W. G.

DE VOORWAARDE VAN HET SCHOONE IN DE LETTERKUNDE.-

PERPUSTAKAAN MUSEUM PUSAT

XLV:-

647

XLV 647
4.267.330

DE VOORWAARDE

VAN HET

SCHOONE IN DE LETTERKUNDE.

REDE

GEHOUDEN BIJ DE OPENING DER LESSEN IN
SEPTEMBER 1879,

0010-776 79 167
0006107 6177

DOOR

DR. W. G. BRILL,
HOOGLEERAAR TE UTRECHT.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1879.

KON. BAT. GENOOTSCHAP V. K. EN W.

OPCARD

MIJNE HEEREN, ZEER GEACHTE HOORDERS!

Wat is het schoone in de natuur der dingen, die het voorwerp van den kunstenaar zijn? Hoe veel bepalingen en beschrijvingen zijn er reeds in antwoord op die vraag gesteld! Ik mag er niet aan denken, in eene beoordeeling dier definities te treden: liever wil ik dadelijk mededeelen wat mij zelven dunkt van het wezen van het schoone, en dat wel met een enkel woord: want veelheid van woorden en voorbeelden en oplossingen treffen hier geen doel.

Het schoone nemen wij waar in de Schepping. In het wezen der Schepping moet het schoone gelegen zijn. Wat is het wezen der schepping? Die vraag leidt tot deze andere vraag: Hoe heeft men zich de elementen vóór de daad der schepping te denken? — Het antwoord moet zijn: aan de éene zijde, als in eene oneindige, doellooze vaart bewogen, en aan de andere zijde, als in eene volstrekte traagheid verzonken. De daad, die de elementen in die vaart grijpt om ze op een bodem te stellen en ze aan eenen vorm te binden,

of wel ze uit de diepte dier traagheid optrekt, heet *scheppen*. Alles nu wat ons aan der elementen oorspronkelijke regellooze beweging, of aan hunne logge werkeloosheid herinnert, is *leelijk*, al wat ons de scheppende kracht, de elementen overwinnend, ordenend of opheffend openbaart, is *schoon*.

De taak der elementen bij het scheppingswerk is geen ander dan: niet te wederstreven, zich te laten grijpen en zich op te geven. Evenzoo is het ook met den mensch tegenover de hoogere macht des levens gesteld. Geven wij ons eigen Zijn vertrouwend over in den dienst dier hoogere macht, om de ons gegeven taak, den vorm, waartoe wij verordend, gegrepen en aan het duistere rijk onttogen zijn, te vervullen, zoo levert dit eene zedelijke daad op, die *schoon* moet heeten. Geven wij ons eigen denken en oordeelen gevangen aan de Macht, die zich in natuur en leven openbaart, zoo worden wij in staat gesteld om, de natuur en het leven in hun wezen aanschouwend, dat wat wij aanschouwen, in taal en rede terug te geven, en eene rede, een letterkundig voortbrengsel is geleverd, dat *schoon* genoemd moet worden.

Zoo zijn wij tot de erkentenis der voorwaarde van het schoone in de letterkunde gekomen. Het voorwerp zonder eenige inmenging van het eigenwijze, eigenzinnige, eigenwillige, zelfzoekende Ik van den auteur teruggegeven, is *schoon*. Hoe volkomener het Ik van den auteur vernietigd is, des te oorspronkelijker is zijn werk: want het ledig, dat zijne zelfverloochening maakt, wordt onmiddellijk gevuld door de natuur der Godheid en de gansche heerlijkheid der Schepping.

Ook is dat ledig van onzen geest tegenover zijn voorwerp geene gedachteloosheid. Integendeel, de idée, kiem van alle gestalten in de stoffelijke wereld, vermag zich na de daad

der zelfovergave aan ons kenbaar te maken; die idée wordt ook in ons een vruchtbare kiem. Hoe minder echter de auteur die gedachte, als zoodanig, wil uitdrukken; hoe meer hij geene andere vormen bezigt, dan die, in welke de idée Gods zich in de schepping omkleedt; hoe meer hij derhalve de werken der natuur *nabeeldt*, — des te schooner zal zijne letterkundige schepping zijn.

Ik heb het uitgesproken: Geloof is de voorwaarde van het schoone in de letterkunde, Of is de daad en de ervaring van den geest, die zijne zucht om zelf te hebben en te weten heeft uitgeschud, en erkend heeft dat wat hij in zichzelven zocht, daar buiten tegenover hem te vinden is; dat wat hij wilde maken, gemaakt *is*, en dat hij het slechts voor het grijpen, het slechts na te schetsen heeft, zooals het daar voorgebeeld staat, — is, vraag ik, dat vertrouwend aanschouwen iets anders dan *gelooven?*

Deze opmerking, op ontkennende wijze uitgedrukt, moet dus luiden: Ongeloof levert geene schoone letterkundige voortbrengselen. Tijden van ongeloof, hetzij van *volstrekt* ongeloof, hetzij van misbegrepen geloof, hetwelk *betrekkelijk* ongeloof moet heeten, zijn niet vruchtbaar in schoone letterkundige werken, en zoo in zulke ongunstige tijden enkele geesten liefelijke letterkundige voortbrengselen leveren, bevestigen zij den regel, dat het geloof, en het geloof alleen, in de letterkunde de voorwaarde van het schoone is.

Zouden wij, om deze stelling te staven, het betoog kunnen leveren, dat de groote geniën der klassieke Oudheid geloovige geesten zijn geweest, nog duidelijker komt wellicht de juistheid dezer stelling uit, als men de tijden van ongeloof onderzoekt met de vraag: wat hebben zulke tijden op het gebied der letterkunde voortgebracht? — Laten wij, in de eerste

plaats onzen blik eens vestigen op den tijd der eerste Keizers van het Romeinsche Rijk!

Voorwaar, dat was een tijd van ongeloof! De Romeinen hadden de wereld veroverd, de volken, en met de volken de Godsdiensten en Goden der volken. Wat nu is voor eene overwinnende natie de godsdienst van het overwonnen volk? Kan die godsdienst in haar oog iets anders zijn, dan een voortbrengsel van de bespiegeling der wijzen, of van het bijgeloof der onverstandigen onder de voorzaten van het overheerde volk, een werk alzoo van menschelijke vinding, een voortbrengsel bovendien, dat den ondergang nabij is, daar de instellingen van den vernederden Staat zich kwalijk met vol gezag kunnen handhaven tegenover die der zegepralende Natie? Maar, denkt de onbevooroordeelde onder de overwinnende natie door, hoe zou hij dan de godsdienst en hare instellingen in den Staat van zijn eigen land met een ander oog kunnen beschouwen? Ook de godsdienst van Rome was weldra in het oog van den denkenden Romein eene vinding van de stichters des Romeinschen Staats en van de leiders der oudste gemeente. Hoe bovendien de Latijnsche Godenleer in hare schraalheid ontheven te achten aan het oordeel, dat men over de diepzinnige Oostersche of Egyptische en over de schoone Grieksche godsdienstige leerstellingen en eeredienst velde? Inderdaad, de diepe zin, dien de Romein in zekere godsdienstige leeringen en gebruiken der overwonnen volken aantrof, leidde in het Romeinsche Rijk van die dagen tot de stichting van min of meer geheimzinnige gemeenten, waarin zulke godsdiensten geoefend werden. Maar dat mochten wel *gemaakte* godsdiensten heeten. Men had ze zelf gekozen, ze zich zelven gegeven; men bewees de gekozen godsdienst eene eer door haar te onderscheiden, en zich

zelven mocht men het tot eene eer rekenen, dat men diepzinnig en oordeelkundig genoeg was geweest om haar aan te nemen. — De *ware* godsdienst is van de zijde des menschen de erkentenis eener macht, tegenover welke hij niets in te brengen heeft, eener waarheid, waarin niets aan zijne eigene vinding of maaksel toe te schrijven is: als een almachtig wereldfeit, alleen door den waan te miskennen, meldt zich het ware voorwerp der godsdienst aan. Hoe zouden dan de eigenwillige dienst van Goden, door eene eclectische studie gevonden, en praktijken, met gemaakten ernst gepleegd, den naam van godsdienst verdienen? Sommige Romeinen, het is waar, hadden, als een Lucretius en Horatius, eene wijsbegeerte geleerd, die het onbillijk zou zijn gansch valsch of volstrekt ongodsdienstig te noemen, maar die dan toch, wegens haar gemis aan liefdevollen zin voor het gros des volks, niet onverdiend, veeleer ongeloof, dan een godsdienstig geloof geacht werd. Anderen, zooals Vergilius, geloofden aan eene wederherstelling der dingen, maar ach! wanneer men die niet als eeuwig aanwezig erkent, maar ze in een nieuwen wereldschen vorm verwacht, zoo moet men zich getroosten zijne verwachting teleurgesteld te zien en met eene herhaling van het oude slechte voor lief te nemen!

Doch ook die tijd van Horatius en Vergilius en van Keizer Augustus, die in de groote dingen, waarvan hij het werktuig was, eene vervulling van het anders ledige hart gevonden had, — ook die tijd ging voorbij, en het ongeloof had de overhand. Wat leverde het op voor de letterkunde? Meer een eisch, dan een daad. Tijden toch van ongeloof eischen veel en meenen ook wel wat tot stand te brengen, althans *zullen* zij altijd veel tot stand brengen. Zoo begreep men in den tijd van Nero, dat er, in weerwil van alles,

eene letterkunde zijn moest. In weerwil van alles, zeg ik, want inderdaad de tijden en zeden waren er niet naar. Wanneer de Latijnsche spreuk waarheid behelst: naar 's Konings voorbeeld richt zich de geheele wereld [1]); wanneer evenzeer de koning een' afdruk geeft van de eeuw, dan mogen wij Nero's dagen aanmerken als een' tijd, waarin men, na den val van alle goddelijk gezag boven den mensch, den mensch zelven was gaan beschouwen als den eenigen God. Inderdaad, alle godsdiensten waren gebleken een gedichtsel van menschen te zijn; de Goden waren als een maaksel van menschen openbaar; het geheim was ruchtbaar geworden [2]); de stoute verwachtingen van enkele vromen, die, in hunne droomen van den hoogen hemel eene nieuwe eeuw hadden zien nederdalen [3]), zij waren uitgeloopen op een bewind als dat van Nero, en op den goddelijken Stam der Juliussen was de vreemdsoortige loot geënt geworden, welke de Caligula's had opgeleverd; de wijsbegeerte der Horatiussen, eindelijk, zij scheen metterdaad naar de eilanden der Zaligen aan gene zijde des Oceaans weggevlucht te zijn [4]). — Maar toch, het sieraad der letterkunde mocht aan Rome niet ontbreken, aan Rome, dat de wereld, en daaronder volken met de rijkste letterkunde, overwonnen had. Doch wáár een onderwerp te vinden? De meesten van hen die dichten wilden, te zwak om in het voetspoor te treden van een Horatius en Vergilius, die zich tot de grootsten der Grieken, tot een Homerus en Alcaeus, gewend hadden, bepaalden zich tot eene nabootsing der Alexandrijnen. Maar, nogmaals, zoo men oorspronkelijk zijn wilde,

1) Regis ad exemplar totus componitur orbis.
2) Arcanum divulgatum est (Taeit.).
3) Jam nova progenies coelo demittitur alto (Vergil. Pollio.).
4) beata Petamus arva, divites et insulas (Horat. Epod. XVI).

waar het onderwerp te vinden? Zoo de mensch het geloof aan iets hoogers verzaakt heeft, vindt hij niets dan zich zelf, en wederom zich zelf in hemel of op aarde. Zoo moest dan de mensch, de naakte mensch, van de letterkunde in Nero's tijd het voorwerp zijn. — »Menschen zijn," zegt Goethe, »wezens, strevend naar Godegelijkheid, maar gedoemd steeds niemand dan zich zelven te gelijken" [1]). Zoo gaf dan die litteratuur onwillekeurig een gelijkend beeld van den mensch, maar van den mensch, zooals hij zich, van alle geloof verstoken en dan ook zonder schaamte of berouw, erkennen moest, als innig gemeen, wellustig tot versmading van alle gevoel van eigenwaarde toe. — Is men niettemin het hoogste wezen in het heelal en is er niets beters van den mensch te maken of te wachten, dan moet men ook den moed van zijne schande hebben; dan moet men Vorst, neen! God, als men is, zijne lusten durven involgen, dan moet de Keizer met zijne gezellen in den nacht op de straat gruwelen van tuchteloosheid bedrijven, en de Keizerin, met of zonder gevolg van slavinnen, buiten haar paleis zich als eene lichtekooi prijs geven; dan moeten de Romeinsche matronen aan het hof een diergelijke rol leeren spelen..... Wat kon zulk een tijd op het gebied der letterkunde opleveren? Schoone letterkundige voortbrengselen, voorwaar! verwacht gij niet, als gij maar iets aanneemt van hetgeen wij zeiden, dat geloof de voorwaarde is van het Schoone in de Letterkunde. Nu dan! die tijd heeft de *Satyrica* van Petronius en de *Priapea* opgeleverd. Meer behoef ik tot antwoord niet te zeggen.

Maar toch evenmin als de ernstige mensch immer in de plooi kan blijven, evenmin is een persoon, die zijn cynisme

1) Gebilde, strebsam Götter zu erreichen,
Und doch verdammt sich immer selbst zu gleichen (Faust II.)

in praktijk brengt, altijd bekwaam tot de inspannende losbandigheid der zinnen, Er zijn oogenblikken in het leven, waarin men den roes moede of de logge slaap uit is, en men een menschelijk gelaat moet zetten. Vooral, wanneer men Koning of Keizer is of tot den hofstoet behoort, dan dient men op gezette tijden en bij gelegenheden den rol van een' aardschen God op andere manier dan in de holen der ontucht te spelen: dan moet de hulde der onderdanen ontvangen, gezanten van onderdanige vorsten afgewacht, schitterende hoffeesten gevierd worden; dan moet de Apollorol gespeeld, en werkelijke liederen van dichterlijk snarentuig klinken; dan moet, omdat de mensch toch ten slotte niet geheel dier, woudezel of varken, is, een ideaal gemaakt en dat gemaakt ideaal in praktijk gebracht worden, om van tijd tot tijd een zekere goddelijke, of laat het maar zijn, menschelijke figuur te maken. Kon men aan dat ideaal vasthouden, wie weet of dan de menschheid toch nog niet aan de gemeenheid en platheid ontkomen kon; wie weet of het Nephelococcygia van Aristophanes niet zekere werkelijkheid kon bekomen en de mensch in de ijdele lucht zich een bodem kon plaveien... — Doch, hoe dit zij, dichters moeten den aardschen Apollo omstuwen; eene poëzij wordt door de behoefte der gemaakte goddelijkheid geëischt; godentaal moet zij spreken, die in geen opzicht aan de gewone taal herinnert; zij moet zich niet zóó ver vergeten, dat zij aan de dingen hunne gewone namen, aan de voorwerpen hunne natuurlijke verhoudingen, aan den mensch zijne eenvoudige manieren laat of hem in zijne huiselijke betrekkingen schildert: eene ideale poëzij in alle opzichten moet het zijn. Ziedaar den eisch van zulk een' tijd; ziedaar de litterarisch-aesthetische theorie van een Petronius, en wanneer een Lucanus meent, dat de geschiedenis,

KON. BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.

zooals zij is, groot is en edel en schoon, en stof tot een heldendicht biedt, dan wordt hij het mikpunt van Petronius' kritiek en, ten slotte, met zijnen oom Seneca, die in weerwil van alles, aan zedelijkheid geloofde en zielenadel predikte, het slachtoffer van den boozen tijd.

Nog een andere vorm van letterkunde, maar evenmin waarlijk schoon te noemen, heeft aan het ongeloof, trouwens ditmaal veeleer optimistisch, dan cynisch en pessimistisch, zijn ontstaan te danken.

Bij de overtuiging dat de bestaande staat van zaken het één en het al is; dat de mensch naar geen beteren toestand heeft uit te zien; dat hij de heerschappij aan de Machten heeft over te laten, en niet gehouden is zich door leer en voorbeeld aan de bevordering van het betere toe te wijden; — bij zulk eene overtuiging kan de hoogste bezigheid van den denkenden en dichtenden mensch kwalijk in iets anders gevonden worden, dan in de behandeling van het kleine en beuzelachtige, hetwelk dan in den kunstigen vorm, door de bekwaamheid van den auteur daaraan gegeven, zijne aanbeveling vinden moet. Immers, wanneer de Staat den eindpaal van het mogelijke en wenschelijke bereikt heeft, en alles vermeden behoort te worden wat den gewonnen vasten grond zou kunnen ondermijnen, zoo blijft er niets over dan »de kunst om de kunst," niets meer dan een vernuftspel, waarin alsdan 's menschen hoogste onderscheiding gezocht wordt.

Zulk eene stemming heerschte in den tijd der Romeinsche Keizers der tweede eeuw, en wat heeft zij voor de letterkunde opgeleverd? Denk aan Fronto's Brieven en aan der rhetoren en sophisten sierlijke verhandelingen en deftige betoogen over de nietigste onderwerpen: *over den rook*, *over de*

vloo, over de derdendaagsche koorts, en gij zult het antwoord op die vraag gevonden hebben.

Zoo hebben wij uit de Geschiedenis bewezen, dat een tijd van ongeloof geene schoone letterkundige voortbrengselen levert. Doch niet alleen, zeiden wij, is het *volstrekte* ongeloof onvruchtbaar in schoone letterkundige voortbrengselen, maar zulks is ook het misbegrepen geloof, hetwelk wij een *betrekkelijk* ongeloof noemden. Reeds bewees zulks wat wij het laatst vermeld hebben. Immers mag aan een' Fronto geen volstrekt ongeloof worden toegekend. Doch den toestand van betrekkelijk ongeloof treffen wij bepaaldelijk in de middeleeuwen aan.

In de middeleeuwen maakte men eene scherpe tegenstelling tusschen Wereld en Kerk. De Wereld werd beschouwd als in het booze liggende en aan de ijdelheid prijs gegeven, en tot de Wereld werd alles gerekend wat niet tot het gebied der Kerk behoorde noch door haar was gewijd. Nu ligt inderdaad de Wereld in het booze, en zij is voorwaar der ijdelheid prijs gegeven; maar voor den mensch, van wiens hart, zooals Paulus zegt, het deksel is weggenomen, en die nu uit een rein hart de dingen met het eenvoudig oog des geloofs en den teederen blik der liefde beschouwt, is de wereld verzoend en een voorwerp van bewondering geworden. In plaats nu van den grond van verzoening of verdoemenis in 's menschen geloof of ongeloof te zoeken en dezelfde wereldsche voorwerpen als uitverkoren of verworpen te erkennen, al naar dat de mensch daar geloovig of ongeloovig tegenover staat, maakte de middeleeuwsche beschouwing het zich gemakkelijk door waar God noch natuur eenige scheiding maakt, de dingen in twee deelen te scheiden, eene willekeurige grenslijn te

trekken en aan het eene deel onder den naam van *wereld* bederfelijkheid en bederf, aan het andere onder dien van *Kerk* heiligheid toe te schrijven. Zoo het wereldlijke Rijk nog *het heilige Rijk* heette en van de *heilige Majesteit* van den Keizer gewaagd werd, was dit een overblijfsel van de Byzantijnsche orde van zaken, die voor den toestand in het Roomsche Rijk van de Duitsche natie niet paste.

Hoe zeer werd nu door die beschouwing, dat de wereld buiten de Kerk aan het bederf is prijs gegeven, de zaak der letterkunde bedorven! — De dichter is daarom dichter, omdat hij zijn voorwerp, de natuur, het leven, de geschiedenis, met een bewonderend oog als groot en schoon erkent, als een werk van heilige handen, en tot een heerlijk doel verordend, waar alles tot het goede medewerkt. Voor den dichter is de wereld niet van God verlaten en hemzelven is tot de kennis van dien God de toegang niet afgesloten: integendeel, het goddelijke is zijn recht en zijn gebied: geen priester behoeft hem in dat gebied in te wijden, of vermag hem dat recht te ontnemen. — Hoe heeft de Griek het menschdom met zulk eene heerlijke letterkunde verrijkt? Alleen daardoor, dat de vrije geest het goddelijke, de Godenleer en de geschiedenis der volken niet als een hem ontzegd en aan eene bevoorrechte klasse toegewezen gebied aanmerkte. Daarom heeft Homerus de Goden tot eene schepping van zijn genie kunnen maken en ze met zijne helden op éénen bodem kunnen laten optreden; daarom heeft hij in de deugd van Hector, en de echte vrouwelijkheid van Andromache, en de waardigheid van Priamus, en de gratie van Paris, over Troje, hoezeer zijnen Grieken ten buit toegezegd, een verheerlijkend licht weten te doen stralen. — Daarom is Pindarus in staat geweest liederen te dichten, van welke men vragen kan of zij

hunnen oorsprong meer aan een godgeleerde, dan aan een wereldwijze danken. — Daarom is Athene, en in deze stad de menschheid, begiftigd geworden met een tooneeldicht, waarin de hoogste vraagstukken, die de menschelijke naar eene goddelijke oplossing strevende geest zich stelt, vrij behandeld worden.

Stel nu daartegen over den staat van zaken in de middeleeuwen; met hare Kerk, bewaarster der heilgeheimenissen en uitdeelster der genademiddelen eener ellendige menschheid. Voor haar is de natuurlijke mensch een verloren schepsel; dat waartoe de neiging hem drijft, hoe schoon ook en lief, onrein, zoo de Kerk met haar sacrament niet tusschentreedt; 's menschen lichaam een samenraapsel van vuilnis; de geschiedenis een tooneel van verwarring; de aarde gevloekt om den wil van ééne overtreding en eene schouwplaats van verwoesting en dood geworden. Wat bleef zoodoende den dichter over? Wat anders, dan wat wereldsch moest heeten, ook wereldsch op te vatten? Vandaar eene roemzieke behandeling van de dappere bedrijven, de heftige hartstochten, de stoute zwaardslagen der paladijns en ridders, de tafereelen van ruwe bejegening, waaraan edelvrouwen en monniken van de zijde dier koene strijders bloot staan. Vandaar dat, toen de meer verfijnde zeden niet meer uitsluitend in ruwheid behagen schepten, aan de zinnelijkheid der hoorders van die ridderspoken rijkelijk offers werden gebracht, en, bij gemis eener waarlijk godsdienstige stof, in het geloof aan tooverij het hooger element werd gezocht. Vandaar dat anderen, alle schaamte afleggende, zich de samenstelling der gemeenste vertellingen en kluchten veroorloofden. Vandaar dat de natuur, de vrouw en hare liefde niet kunnende wraken, zich wrook op het veroordeelend vonnis der Kerk, en de vrouw vergood en de

min tot de hoogste levenskunst verheven werd, waarbij de waardigheid van den man, die eerst dan wanneer hij eene ernstige levenstaak vervult, de ware achting aan de vrouw kan toedragen en inboezemen, maar al te zeer schade leed. Vandaar dat zich, nevens de kerkelijke dogmatiek, eene wereldbeschouwing en eene zedeleer ontwikkelde, die, daar het wereldmysterie haar ontoegankelijk bleef en alles bloot verstandswerk was, eene allegorische poëzij als het toppunt van wijsheid en goeden smaak in zwang bracht. Vandaar, dat, waar geestelijken of geestelijk gestemde gemoederen het goddelijke, de liefde Gods en de verdiensten der Heilige Maagd tot het onderwerp van hun dicht maakten, als een eigen gerecht werd aangeboden, wat tot toebereiding van allerlei ander gerecht behoort te strekken: zuurdeesem, zonder meel toegediend, terwijl hij het gansche deeg had behooren te doortrekken; zout, in een min of meer sierlijk vaatje voorgezet, terwijl het allerlei spijs smakelijk had behooren te maken.

Betrekkelijk ongeloof noemde ik eene beschouwing als die in de middeleeuwen heerschte. Of is het geen ongeloof de wereld en den mensch te beschouwen als van God verlaten, aan het verderf prijs gegeven en alleen door een wonder, ter beschikking der geestelijke Heeren staande, te redden? En is alzoo niet ook aldus het bewijs geleverd, dat tijden van ongeloof onvruchtbaar zijn in het voortbrengen van schoone letterkunde?

Dwaas zou het zijn te meenen, dat zonder dadelijke toepassing eene klare voorstelling van vroegere toestanden geene waarde hebben zou. Alle goed verstand, alle juist inzicht in eenige zaak sterkt den geest en rust hem toe met oordeel

en wijsheid, die steeds te stade komen. Maar toch mag men stellen, dat, even als de vorige tijden beter begrepen worden door den man, die zich het tegenwoordige weet te verklaren, zoo ook, omgekeerd, tegenwoordige feiten en toestanden te beter doorgrond worden, wanneer men de wedergade in vroeger eeuw erkent. En dan is het zeker niet onnut, zoo wij, den geest verrijkt met het inzicht in de geschiedenis van voorbijgegane geslachten, ons de vraag stellen: hoe staat het in onzen tijd met de voorwaarde van het Schoone in de Letterkunde? Heerscht onder ons het geloof, welks wezen wij lieten doorschemeren, of vertoont zich ook bij ons het ongeloof, zoo als het te Rome in den keizertijd bestond? En zijn er in onzen tijd nog dezulken, die de Kerk nagenoeg zooals zij in de middeleeuwen bestaan heeft, als het ideaal beschouwen? Verre van mij, de cynici van onzen tijd gelijk te stellen met hetgeen het Rome van die eeuw te aanschouwen heeft gegeven: al meenen wellicht onze moderne pessimisten, dat vóór hen het eigenlijke wezen der dingen nooit zoo goed doorzien is, die meening is slechts eene zelfbegoocheling, en het woord van Goethe is ook hier van toepassing: wie kan wat wijs of wat doms denken, dat het voorgeslacht niet reeds gedacht heeft [1]). — Maar het spreken en dichten van onze menschverachtende wijzen doet zich bijna als onschuldig voor bij de kolossale afmetingen der cynische daden en de stoutheid der theorie van de Romeinen in Nero's tijd. En blijven de modernen hier bij de antieken achter, ook de voorstanders der leus »de kunst om de kunst" onder ons hebben deze leer niet, als een' Fronto, met diepen ernst

1) Wer kann was Dummes, wer was Kluges denken,
Das nicht die Vorwelt schon gedacht?

tot eene het gansche leven omvattende en den mensch inderdaad zaligmakende praktijk getracht te verheffen. — Stel ik derhalve onze pessimisten en sophisten niet met de verwante geesten onder de Romeinsche Keizers gelijk, en mag ik het er evenmin voor houden, dat er zijn, die de middeleeuwsche toestanden volkomen herstelbaar achten of hun herstel ook maar onvoorwaardelijk wenschen zouden; toch is het gevoelen, dat wij ongeloof noemden en dat zij, die het deelen, met geen anderen naam dan dezen, waarop zij roem dragen, bestempeld begeeren te zien, onder ons niet ver te zoeken, evenmin als eene overtuiging, welke vast begeert te houden aan alles wat door de Kerk, die men onveranderd en onveranderlijk acht, wordt gepredikt. Zelfs heeft in Nederland de eene en de andere richting zoo veel gezags, dat onze leeraren der aesthetica, en dus ook der schoone letterkunde, bij voorkeur onder de belijders van het eene en van het andere der beide gevoelens te vinden zijn, — waarmede ik echter niet zeggen wil, dat bij hen de goede natuur niet boven de leer zou gaan, en zij zich door hunne wereldbeschouwing zouden laten verhinderen, het waarlijk schoone te erkennen en aan te bevelen.

Maar in allen gevalle wij wanhopen niet. Daar zijn er, die dichters zijn in weerwil van zich zelven: wordt de dichtgeest vaardig over den weerbarstigsten ongeloovige, of den uitsluitendsten kerkelijk geloovige, zoo spreekt ook in hunnen mond de poëzij de taal van het innigste zoowel als van het ruimste geloof.

Trouwens, wanneer de godsdienst, hetzij in haar geheel, hetzij in de ruimte van haar oorspronkelijk wezen, voor de geesten is verloren gegaan, dan is de poëzij daarom nog niet geheel met haar afgestorven: integendeel, de godsdienst,

door welke de poëzij leefde, vindt dan nog eene laatste toevlucht in den schoot van deze hare dochter. — Schoon is Goethe's woord, waar hij (in zijnen tweeden Faust) na zich een tijdperk voor den geest gesteld te hebben, waarin de stem der poëzij was verstomd, zonder overgang uitroept: waakt op, nieuwe liederen, en gij die treurt, staat niet langer met neergebogen hoofd: want van ouds kwamen de dichters uit den grond op, en nog altijd zal de grond zich even vruchtbaar betoonen [1]).

En de Hebreeuwsche Wetgever, hij heeft mede den mensch en het verloop der inwendige geschiedenis der volken gekend. Wetende, dat alle middelen om de godsdienst levend te houden in de gemoederen des volks op den duur onvermogend blijken te wezen; dat de historische feiten fabelen, en de heilige overleveringen een lied der minne worden in de meening der latere geslachten, — dit wetende, heeft hij gewild, dat dan een Lied de heugenis van den verheffenden inhoud der godsdienst zou bewaren, en vóór zijn verscheiden laat Mozes zijn volk een Lied na, dat in die dagen van vergetelheid en ongeloof ten getuige zijn zou tegen zijn Volk.

Zoo klinkt in Nederland (de bescheidenheid verbiedt mij namen te noemen) nog menig lied, waaruit geloof, in den strijd behouden, en ruime godsdienstige opvatting spreken, en dat stillen troost ademt in leven en sterven; ja, waarin, bij de erkentenis en de ervaring van al de schade, die het geloof door de wijsheid der eeuw mag geleden hebben, toch de toon klinkt van het bewogen menschenhart, dat den troost der

1) Nun erfrischet, neue Lieder!
Steht nicht länger tief gebeugt:
Denn der Boden zeugt sie wieder,
Wie er sie von je gezeugt.

godsdienst niet kan opgeven. — En hier komt mij, als van zelf, de naam op de lippen van DE GÉNESTET. Hoe heeft hij de harten der Nederlanders veroverd! Hoe leeft zijn lied in het geheugen van jongeren en ouderen! Zijne poëzij is een beroep op de onverstoorbare behoefte van den menschelijken geest, en de liefde, die men voor haar koestert, is een bewijs, dat de armste tijd den verloren, oneindigen rijkdom, die den mensch gegeven is, niet opgeeft!

IK HEB GEZEGD.

OPCARD

OPCARD